

Stiklinio bokalo išsklotinė ir pjūvis. V. Ridikaitės piešinys

UDK 696.121

JURIJUS BACHITOVAS, JONAS TATORIS

VANDENS NUO STOGO NUKANALIZAVIMO SISTEMA XIX a. KLAIPĖDOJE

Pastato ilgaamžiškumui didelės reikšmės turi tinkamai įrešta vandens surinkimo ir nuo stogo nukanalizavimo sistema. Stoglovių ir lietvamzdžių formos, jų tvirtinimo konstrukcijos turi įtakos statinio estetiniam vaizdui. Tai suprato jau senovės graikai. Jie karnizo viršutinę dalį paaukštindavo ir už jos darydavo vandens surinkimo lataką. Apatinę karnizo dalį darydavo kiek atsikišusią, su kabančia briauna, kad vanduo neplautų ir negadintų sienos, bet nulašėtų žemyn.

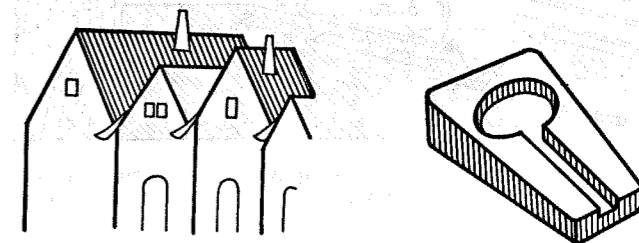
Viduramžių Europos miestuose, kur namai stovėjo vienas prie kito (frontonais pasukti į gatvę), stogų susilietimo vietose įstatydavo medinius, gerokai prasikišusius lovius ir jais vandenį nukreipdavo tolyn nuo pastato. Tokius lovius yra turėję Klaipėdos senamiesčio pastatai, statyti XVI—XVII amžiuje (1 pav.). Šie renesansiniai dvišlaičiai stogai vėliau buvo pakeisti barokiniais laužytos formos mansardiniais stogais. Vis daugiau namų mieste buvo statoma šonais į gatvės pusę. Pastoges darydavo gerokai atsikišusias, nuo jų vanduo lašėjo tiesiog ant žemės. Vandeniui nuo namo nuleisti kiek pagelbėjo stogo apatinėje dalyje buvęs lūžis, kuris atstojė savotišką trampliną. Reikia manyti, jau XVIII amžiaus antroje pusėje aukštesni Klaipėdos pastatai turėjo medinius stoglovius, bet jie neišliko.

XVIII a. pabaigoje—XIX a. pirmoje pusėje klasicizmas vėl sugrąžino dvišlaičius stogus. Be čerpių, Klaipėdoje pradėta stogus dengti gamtinio šiferio plokštėmis, statybose pasirodė dervuotas kartonas. Sumažėjo stogų nuolydžiai, atsakyta didelių pastogų ir medinių karnizų. Prie stogo apačios pradėta tvirtinti stoglovius, o prie sienų — lietvamzdžius.

1855 metais miesto Statybos policija pareikalavo, kad visi namai, kurių stogų nuolydžiai yra į gatvės pusę, turėtų vandens nubėgimo įrenginius iš nedėgių medžiagų. Senųjų namų savininkai buvo įpareigoti per penkerius metus juos padaryti.

1887 metais Prūsijos Viešųjų darbų ministerija šiuo klausimu paruošė naujus nurodymus ir rekomendacijas. Nurodyta, kad metaliniai stogloviai turėtų ne mažesnę kaip 0,8—1,0 cm nuolydį vienam tiesiniam metrui. Kad lietvamzdžiai neužšaltų, nurodyta juos daryti ne plonesnius kaip 12 cm skersmens. Apatinė, prijungiamą prie kanalizacijos lietvamzdžio dalis privalėjo būti ketinė ir dar ištepta asfaltu. Buvo paruošti tipiniai sistemos elementų brėžiniai. Geresnės architektūros statiniams rekomenduoti „dėžutiniai“ — stačiakampio skerspjūvio stogloviai (*Kastenrinne*). Kad lovių nuolydžiai ne-

darkytų fasado, pasiūlyta juos iš priekio pridengti horizontalia dekoratyvine skardos juosta. Kad slenkantis sniegas neužkimštų ir negadintų stoglovių, rekomenduota ant stogo statyti nedideles tvoreles-uztvaras. Beje, nuo 1900 metų tokios tvorelės buvo

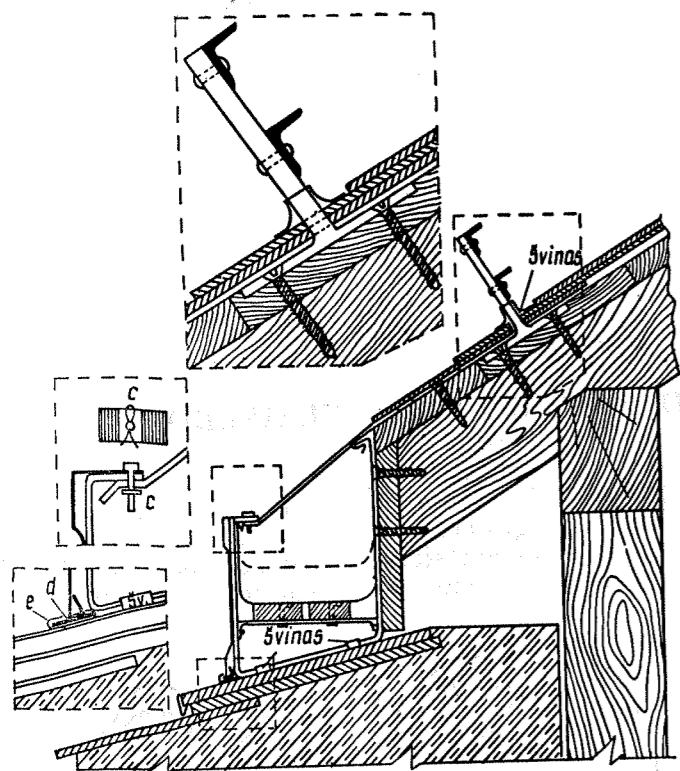

1 pav. Zvejų gatvės namai XVII a. pradžioje. Fragmentas seno piešinio, kurio originalas saugomas Slaptajame Prūsijos kuitūros archyve
2 pav. Tašyto akmens detalė, kurią padėdavo po lietvamzdžiu

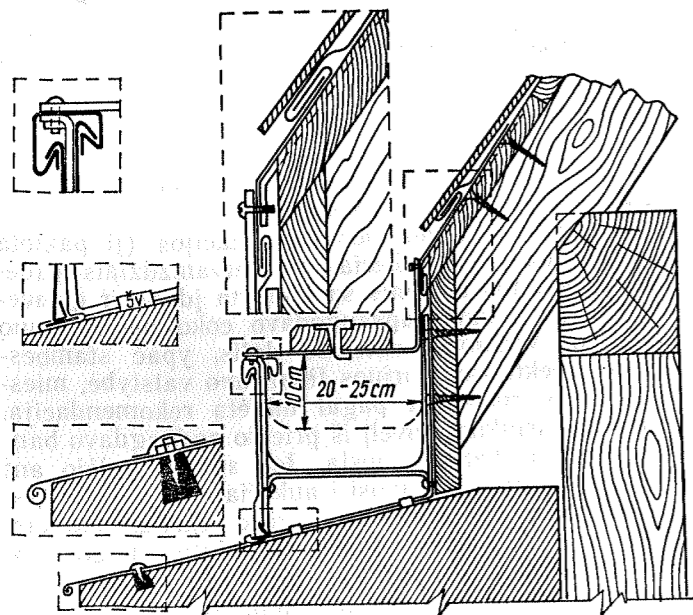
privalomos visiems Klaipėdos pastatams, kurių stogų nuolydžiai buvo į gatvės pusę.

Kol nebuvo požeminės kanalizacijos (ji paklota tik 1915 m.), klaipėdiečiai po lietvamzdžiais padėdavo specialius akmenis su ištašyta įduba ir grioveliu (2 pav.), kurie apsaugodavo cokolinę dalį nuo įmirkimo. Viršutinė sistemos dalis, ypač stambesniuose objektuose (kuriuos finansavo valstybė, miestas), buvo įrešiama pagal minėtą rekomendaciją. Vandens surinkimo lovelį iš priekio padengdavo banguota cinko skardos juosta. Jos apačia gulėjo ant karnizo, o viršus lygiavosi į aukščiausius lovelio taškus (3 pav.). Lovelis rėmėsi į kiek pakeltas nuo karnizo lenteles. Kad stoglovio negadintų sniego nušliaužos, ant stogo pastatyta apsauginė tvorelė. Po loveliu karnizas padengtas dviejų sluoksnių šiferio plokštėmis ir dar cinko skarda. Kad metalinis laikiklis nesiliestų prie skardos, į tarpą įdėtos švino plokštelės. Viršutinėje dalyje skarda su laikikliu sujungta kaištukais (3 pav., c), apačioje — prie karnizo pritvirtinta prilituotomis juostelėmis (3 pav., d), kurios galėjo laisvai judėti užlenktos formos laikikliuose (3 pav., e). Šie laikikliai prilituoti prie skardos, dengiančios karnizą. Lovelio ir dekoratyvinės juostos viršų laikė metalinis, sujungtas su stogu laikiklis. Tokius stoglovius turėjo Klaipėdos teatras, buvusi Luizės gimnazija (dabar Pionierių rūmai).

Kiek kitokios konstrukcijos stoglovius darydavo statesniems negu 45° nuolydžio stogams. Čia skardinis lovelis pakeltas ant metalinių laikiklių, kurie

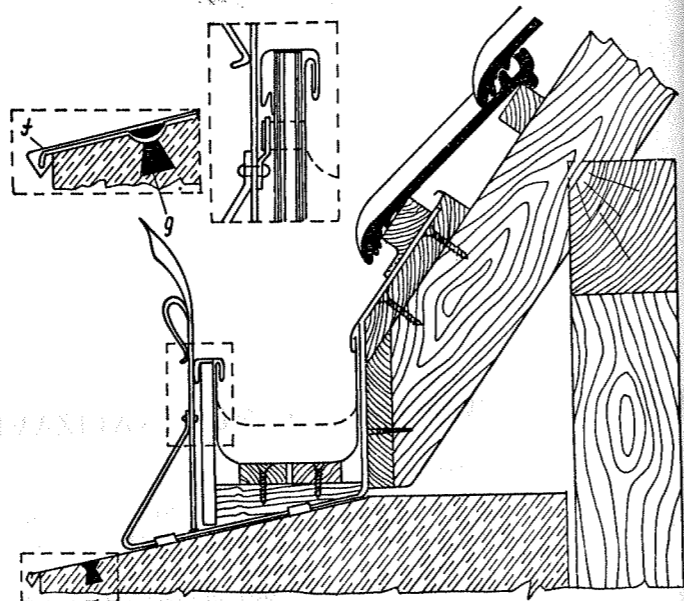

3 pav. Apsauginės tvorelės ir stoglovio, tvirtinamų prie šiferinio stogo, pjūviai ir tvirtinimo detalės. XIX a. pab.—XX a. pr.

4 pav. Stoglovių, tvirtinamų prie statesnių negu 45° šiferinių stogų, pjūvis ir tvirtinimo detalės. XIX a. pab.—XX a. pr.

stovi ant karnizo, išmūryto iš aukštos kokybės plytų ir aptaisyto skarda (4 pav.). Šių laikiklių aukštis kinta pagal latakų nuolydį. Iš priekio, kaip ir ankstesniame variante, pritvirtinta dekoratyvinė banguota juosta. Lovelio ir dekoratyvinės juostos viršutinė dalis laikikliu sujungta su stogu. Ant viršutinių skersinių laikiklių (kas antro) kabliais ir kaiščiais pritvirtinta lentelė, kuri apsaugo lovelį nuo sniego slinkčių ir dengia nuo lapų. Kad stiprūs pajūrio vėjai nenuplėštų nuo karnizo, stoglovis pritvirtintas specialiais varžtais. Varžtų galvutes pridengia iš-

5 pav. Stoglovių, tvirtinamų prie čerpiinių stogų, pjūvis ir tvirtinimo detalės. XIX a. pab.—XX a. pr.

gaubti, prilituoti prie skardos dangteliai. Tokius stoglovius turėjo Klaipėdos paštas, kareivinės.

Kitokia konstrukcija naudota čerpiniams stogams. Čia lovelis iš priekio taip pat pridengtas banguota juosta, tačiau ją laiko specialūs matomi laikikliai. Laikiklių apatinė dalis lenkta smailiu kampu, o viršutinė — užbaigta augaliniais motyvais (5 pav.). Lovelio dugnas gula ant siaurų lentelių, sriegėmis pritvirtintų prie storų skersinių lentų. Pirmojo grebėsto apatinė dalis apskardinta. Karnizą dengianti skarda pritvirtinta prie plytų cinkuotais geležies kronšteinais (5 pav., f), kurie įleisti į trapecinės formos lizdus ir užlieti (5 pav., g). Tokie stogloviai buvo kai kuriuose kareivinių komplekso pastatuose.

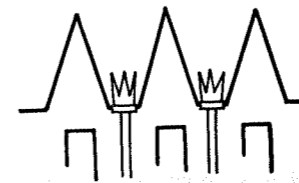
Buvo griežtai reikalaujama, kad nešvarumai kartu su vandeniu nepatektų į miesto kanalizaciją. Bėgantis iš kiemų vanduo patekdavo į specialias duobes — purvo rinktuvus. Juos privalėjo valyti namų savininkai. Atsiradus požeminei kanalizacijai, apatinę lietvamzdžio dalį įjungdavo į specialią ketinę stačiakampio skerspjūvio detalę su purvo ir lapų rinktuvu. Jos apačioje buvo atidaromas dangtelis (išvalymui). Kartais lietvamzdį įvesdavo į pusrūsį, kur buvo purvui nusėsti duobė, o iš ten vandenį nukreipdavo į miesto kanalizaciją.

Vandens nubėgimo sistema yra palietę ir istoriniai stiliai. Viduramžiais gotikos meistrai iš smiltainio ištašydavo žvėrių, fantastinių būtybių galvas ir jas įmūrydavo į bažnyčių, bokštų kampus. Iš šių būtybių nasrų nuo stogo bėgdavo vanduo. XIX amžiaus antroje pusėje, istorizmo laikotarpiu vėl buvo prisimintos šios detalės. Tik dabar jas darė iš cinko skardos, serijiniu būdu. Tokias atsikišusias keturias drakonų galvas turi Klaipėdos centrinio pašto bokštas, statytas 1893 metais. Jis buvo išsprogdytas paskutiniojo karo metu, ir restauratoriai pagal likusius brėžinius šias plastines detales vėl atkūrė. Panašias, tik mažesnes drakonų galvas turėjo teatras. Jos puošė lietvamzdžių viršūnes ir apatines dalis. Viršuje drakono galva atliko vandens perpylimo funkciją — lietvamzdžiui užsikimšus, vanduo pradėdavo bėgti iš drakono nasrų. Apačioje esanti detalė at-

mesdavo vandenį tolyn nuo pastato (6 pav.). Teatro lietvamzdžiai sumontuoti iš trumpų (apie 60 cm ilgio) detalių, kurias laiko kronšteinai, įtvirtinti į sie-

6 pav. Dekoratyvinė detalė, užmaunama ant lietvamzdžio apačios. Dramos teatras. XIX a. pab.

7 pav. Namo Liepų g. 51 lietvamzdžių viršūnės, papuoštos aštrių formų detalėmis. XX a. trečias dešimtmetis

ną. Priekinė kronšteino lanko dalis judanti, ją galima „atidaryti“. Todėl, užšalus lietvamzdžiui, jo apatinę dalį galima lengvai išmontuoti ir, įnešus į patalpą, atšildyti.

Dar mūsų amžiaus pradžioje lietvamzdžių viršūnes stengėsi priderinti prie kitų elementų stiliaus. Štai gyvenamojo namo Liepų g. 51 lietvamzdžių viršūnės užbaigtos smailių trikampių motyvais, kurie priderinti prie kitų aštrių, būdingų ekspresionizmui

elementų (7 pav.). Panašių dekoratyvinių elementų mieste būta ir daugiau, tačiau jie sunyko.

Autoriai yra tos nuomonės, kad Klaipėdos senajai vandens nukanalizavimo sistemai šiuo metu skiriama nepakankamai dėmesio. Detalės išnyksta net iš paminklinių objektų. Pavyzdžiui, nors projektuose buvo numatyta atkurti pašto, teatro, kareivinių ansamblio buvusius stoglovius, tačiau dėl įvairių priežasčių projektai liko neįgyvendinti. Senoje miesto dalyje nedaug kur lietvamzdžiai įjungti į kanalizaciją, kaip to reikalaujama. Užtat vanduo, bėgdamas per šaligatvius, permerkia pėsčiųjų batus, o pašalus darosi šiose vietose slidu. Prastai padaryti stogloviai ir lietvamzdžiai darko fasadų išvaizdą. Reikia tikėtis, kad ateityje uostamiesčio architektai, restauratoriai ir remontininkai su didesne pagarba ir atsakomybe pažiūrės į senąsias vandens nukanalizavimo sistemas.

Panaši problema kyla ir dėl Klaipėdos senųjų pastatų stogų autentiškumo. Čia gamtinio šiferio plokštelės sparčiai keičiamos čerpėmis, skarda. Tačiau tai jau kita tema.

LITERATŪRA

1. Bau-Polizei-Ordnung für die Stadt Memel. Memel, 1855.
2. Bau-Polizei-Verordnung für die Stadt Memel // Extra-Beilage zu Nr. 8 des Memeler Kreisblatts, den 24. Februar 1900.
3. Centralblatt der Bauverwaltung. 1877. Nr. 22.
4. Киригейн Г. Строительное искусство. Рига, 1915.

Įteikta
1987.11.12

